

მეფეთა სათვალავი XVIII საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

გონელი არახამია

საქართველოს უნივერსიტეტი,
თამაზ ბერაძის სახელობის ქართველოლოგიის ინსტიტუტი
goneli.araxamia@gmail.com

მეფეთა სათვალავი ანუ ნუმერაცია, რომელმაც ადრიდანვე მიიპყრო ქართველ მემატიანეთა ყურადღება, კიდევ უფრო აქტუალური გახდა XVIII საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფიისათვის, რასაც თვალნათლივ მოწმობს „მეცნიერ კაცთა“ კომისიის, ვახუშტი ბაგრატიონისა და სხვა ავტორთა ნააზრევნი.

მეფეთა სათვალავი ახალ „ქართლის ცხოვრებაში“. მეფეთა სათვალავის შემუშავების შემდგომი ეტაპი დაკავშირებულია XVIII საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ VI-ის ინიციატივით შექმნილ „მეცნიერ კაცთა“ კომისიის მოღვაწეობასთან. აღნიშნულმა კომისიამ „ქართლის ცხოვრებაში“ არაერთი სიახლე შეიტანა, მათ შორისაა მეფეთა ზეობების მიხედვით ტექსტის მცირე მონაკვეთებად დაყოფა და დასათაურება. კომისიამ მეფეთა ნუმერაციას ამ სათაურებში მიუჩინა ადგილი. სათაურებში აღნიშნულია მეფის რიგითი სათვალავი, სახელი, მამისშვილობა ან ნათესაური კავშირი წინამორბედთან და დინასტიური კუთვნილება. მაგ.,: „მეორე მეფე საურმაგ, ძე ფარნავაზ მეფისა, ქართლოსიანი“ ან „მეათე მეფე ადერკი, ასულის წული ბარტომ მეფისა და ძე ქართამისა, ბარტომ მეფის შვილობილისა, არშაკუნიანი“ (არახამია 2017: 41, 50).

ამასთანავე, კომისიამ შემოიღო ნომენური ანუ თანამოსახელე მეფეთა რიგითი სათვალავიც, რომელიც მოათავსა ძირითადი ტექსტის არშიებზე (იხ. ცხრილი № 1).

ახალი „ქართლის ცხოვრების“ რუმინანცევისეული (R) და ჯანაშვილისეული (D) ნუსხების მიხედვით საშუალება გვაქვს თვალი გავადევნოთ აღნიშნულ საკითხზე კომისიის ნააზრევს მისი მუშაობის ორსავე ეტაპზე.

კომისიამ მუშაობის პირველ ეტაპზე გარკვეული შეცდომები დაუშვა, რასაც გვიჩვენებს ამ ეტაპის შედეგების ამსახველი რუმინანცევისეული ნუსხა. ამ ეტაპზე კომისიას გამორჩა საურმაგ ფარნავაზის ძის მეფობის ამბების ცალკე სათაურით გამოყოფა, მაგრამ ეს შეცდომა მან მალევე შეამჩნია და ტექსტის შესაბამისი თხრობის გასწვრივ არშიაზე მისი რიგითი სათვალავი დაიტანა („მეორე მეფე საურმაგ“ R20v); კომისიას მირვან ფარნაჯომის ძის შესახებ თხრობა ცალკე სათაურით არ გამოუყვია და, შესაბამისად, არც მისი რიგითი სათვალავი მოუცია, რაც ვახტანგ VI-მ შეცდომად ჩათვალა და ხელნაწერის შესაბამისი გვერდის (R23v) არშიაზე მიაწერა (წითლურით): „ც მეფე“. ეს მითითება კომისიამ მუშაობის მეორე ეტაპზე გაითვალისწინა (იხ. ქვემოთ). აღნიშნულ ნუსხაში არაერთ ცომილებას ვაწყდებით, სახელდობრ, მე-15 მეფის შემდგომი გვირგვინოსანი მე-13 ნომრითაა დასახელებული („ი გ მეფე ადამი“ R32r), რიგითი მიმდევრობა ირღვევა, აგრეთვე, 52-ე მეფის, გიორგი ბაგრატის ძის (1014-1027) შემდეგ. ამ მეფის მომდევნო ბაგრატი (1027-1072) 44-ე ნომრით არის აღრიცხული და შემდგომი 4 მეფის – გიორგი II, დავით აღმაშენებელი, მისი ძე დიმიტრი, ამ უკანასკნელის ძეები დავითი და გიორგი – რიგითი ნომრებიც აქედან არის ათვლილი, შესაბამისად: 45-ე, 46-ე, 47-ე, 48-ე, 49-ე; თამარის ცხოვრების სათაურისათვის ცარიელი (დაუწერელი) ადგილია დატოვებული, ხოლო თამარის ძე – გიორგი მე-60-ე ნომრითაა წარმოდგენილი, ე. ი. თამარი

50-ე ან 59-ე მეფედ არის ნაგულისხმევი. ლაშა გიორგისთან კომისია უკვე ასწორებს მეფეთა რიგს, მაგრამ წინა შვიდი (53-ედან მე-60-მდე) მეფის მცდარ ნუმერაციას უცვლელად ტოვებს. ამის შემდეგ სათვალავის თანამიმდევრობაში რუმინელების ნუსხის კომისიის ხელიდან გამოსულ ტექსტში დარღვევა არ გვაქვს (იხ. ცხრილი № 1).

რუმინელების ნუსხის თავდაპირველ, კომისიის ხელიდან გამოსულ, ტექსტში სათვალავი მთავრდება 65-ე მეფე დავითით (დიმიტრი თავდადებულის ძე). აქ არ მიიღება მხედველობაში R ნუსხის ბოლო 12 ფურცელზე (456r-დან ბოლომდე) მოთავსებული ტექსტი, რომელიც არ ეკუთვნის „მეცნიერ კაცთა“ კომისიას. ამიტომ არ ვიცით რუმინელების ნუსხის ავტოგრაფულ ტექსტში როგორ გამოიყურებოდა მეფეთა სათვალავი დავით დიმიტრი თავდადებულის ძიდან გიორგი ბრწყინვალის ჩათვლით.

„მეცნიერ კაცთა“ კომისიის მუშაობის შემდგომი ეტაპის შედეგები, როგორც ითქვა, წარმოდგენილია ჯანაშვილისეულ ხელნაწერში. მაგრამ აღნიშნულ ნუსხას დასაწყისიდან გიორგი ბრწყინვალის მეფობის ამბებამდე ანუ თხრობის იმ მონაკვეთში, სადაც სათაურები და, შესაბამისად, მეფეთა სათვალავია წარმოდგენილი, თავში ფურცლების დიდი რაოდენობა აკლია. შემორჩენილ ტექსტში შემონახულია საურმაგ ფარნავაზის ძის სათვალავი, შემდგომ დაჩი ვახტანგის ძემდე ხარვეზია. მაგრამ დანაკლისის ნაწილობრივ, სახელდობრ, საურმაგიდან მირიანამდე, შევსებაში გვხვმარება იმავე ჯანაშვილისეულისგან გადმოწერილი ჭალაშვილისეული (c) და ამ უკანასკნელისგან გადაწერილი მაჩაბლისეული (m) ხელნაწერების ტექსტები. აღნიშნული სამი ნუსხის საზიარო ნაწილი მირიან მეფის ტახტზე ასვლის შესახებ თხრობამდე აღწევს. ამ საზიარო მონაკვეთში (ფარნავაზიდან მირიანამდე) Dcm ნუსხების მეფეთა რიგითი სათვალავი მისდევს რუმინელების ნუსხას. აქედან ვახტანგ გორგასლამდე ჯანაშვილისეულ ნუსხაში ხარვეზია, მაგრამ ჯანაშვილისეულის ამ დაკარგულ მონაკვეთშიც მეფეთა სათვალავი, (ბაქარ მირიანის ძიდან დაჩი ვახტანგის ძემდე) რუმინელების იდენტური უნდა ყოფილიყო. ამაზე მიუთითებს ის გარემოება, რომ დაჩი ვახტანგ გორგასლის ძე ორივეგან ერთი და იგივე სათვალავითაა აღრიცხული (34-ე).

ასე რომ, კომისიამ მუშაობის მეორე ეტაპზე გამოასწორა პირველი ეტაპის შეცდომები, კერძოდ, ცალკე სათაურით გამოყო საურმაგ ფარნავაზის ძის მეფობა და მის რიგით სათვალავსაც იქვე (სათაურშივე) მიუჩინა ადგილი; გაითვალისწინა ვახტანგ VI-ის შენიშვნა მირვან ფარნაჯომის ძის მეფობის ცალკე სათაურით გამოყოფისა და რიგითი სათვალავის მინიჭების შესახებ; ცალკე სათაურით გამოჰყო თამარ მეფის ცხოვრება და იქვე მიუთითა მისი რიგითი სათვალავიც და, რაც მთავარია, გაასწორა, მეფეთა სათვალავის რიგით მიმდევრობაში დაშვებული უზუსტობები (იხ. ცხრილი №1).

მეფეთა სათვალავის დადგენა ქართველი მემატიანეებისაგან მოითხოვდა „ქართლის ცხოვრებისა“ და ქვეყნის ისტორიის ღრმა ცოდნას. ეს სამუშაო, შეიძლება, გაცილებით იოლი იყოს იმ ეპოქებისათვის, რომელთაც „ქართლის ცხოვრება“ მოიაზრებს პოლიტიკური მთლიანობის ეპოქებად, სადაც მეფეთა თანამიმდევრობა თვალსაჩინოა. მეფეთა სათვალავის დადგენა დიდ სირთულესთან არის დაკავშირებული ისეთი ეპოქისათვის, როდესაც საქართველო დაშლილია სამეფო-სამთავროებად ანუ აშოტ ბაგრატიონიდან ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა მეფემდე. ამ ეპოქის – IX-X საუკუნეების შესახებ („მატიანე ქართლისა“ და სუმბატ დავითის ძის თხზულება) თხრობაში ერთმანეთის გვერდით წარმოდგენილია ყველა ქართული პოლიტიკური ერთეულის მეფეები, ქორეპისკოპოსები თუ მთავრები. ყველა მათგანი იბრძვის საკუთრივ ქართლის დასაკავებლად. თბილისში კი ქართველი მეფე არ ზის. ქუთაისს ჯერ არა აქვს გაერთიანებული საქართველოს დედაქალაქობის პრეტენზია. რა პრინციპით უნდა ეხელმძღვანელა კომისიას, რომ ამ „მრავალმთავრობის“ ეპოქისათვის შეედგინა მეფეთა სათვალავი ანუ ამ ქაოსიდან გამოეყო ის გვირგვინოსნები, რომლებიც „ღირს იყვნენ“ მეფეთა საერთო სათვალავში მოხვედრისა. კომისიის წევრებმა ასეთებად კი შეარჩიეს:

აშოტ დიდი კურაპალატი – 46-ე;
 ბაგრატ აშოტ დიდის ძე – 47-ე;
 დავით კურაპალატი ძე ბაგრატისა – 48-ე;
 ადარნასე, ძე დავით კურაპალატისა – 49-ე;
 კონსტანტინე, ძე აფხაზთა მეფისა – 50-ე.

რა პრინციპით შეიყვანა კომისიამ ისინი მეფეთა საერთო სათვალავში? თუ გავითვალისწინებთ IX-X საუკუნეებისათვის დამახასიათებელ ზემოთ აღნიშნულ „მრავალმთავრი-ანობას“, აშკარად იკვეთება ტერიტორიული და დინასტიური პრინციპი ამ უკანასკნელის უპირატესობით. ტერიტორიული პრინციპი გულისხმობდა საკუთრივ ქართლის მფლობელობას სავსებით გასაგები მიზეზით: აქ მდებარეობდა ერთმეფობის ხანის პოლიტიკური ცენტრები – მცხეთა და თბილისი, და სასულიერო-რელიგიური ცენტრები არმაზი (წარმართულ ხანაში) და მცხეთა (ქრისტიანულ ხანაში). ამიტომ მრავალმთავრობის ხანაში ერთმეფობის გამგრძელებლად მიიჩნიეს მრავალთაგან ის მეფე-მმართველები, რომლებიც თავიანთ ხელისუფლებას ავრცელებდნენ ქართლის გარკვეულ ნაწილზე მაინც და ქართლისათვის ბრძოლაში წარმატებულადაც გამოიყურებოდნენ ან წარმატებას აღწევდნენ. ასეთებად წარმოგვიდგებიან ახალი „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით ის ხუთი მეფე თუ ერისთავი, რომლებიც კომისიამ საერთო სათვალავში შეიყვანა. დინასტიური მომენტი იყო ის, რომ ბაგრატიონთა და აფხაზთა მეფეთა დინასტიების მემკვიდრეობამ მოიყარა თავი ბაგრატ გურგენის ძის ხელში და ერთ პოლიტიკურ ერთეულად იქცა აფხაზთა და ქართველთა სამეფოები, რომლის მეთაურობით გაერთიანდა ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულებად დაშლილი ქვეყანა. სწორედ ორივე ფაქტორმა (ტერიტორიული და დინასტიური) ერთობლიობაში განაპირობა კომისიის არჩევანი. რომ არა დინასტიური ფაქტორი, მეფეთა სათვალავში იმავე წარმატებით შეიძლებოდა მოხვედრილიყვნენ კახეთ-ჰერეთის ზოგიერთი ქორეპისკოპოსი, რომლებიც შიდა ქართლის გარკვეულ ნაწილს (არაგვიდან ქსნამდე) მყარად ფლობდნენ.

კომისიას არ უცდია მეფეთა სათვალავის შედგენა თვით მის მიერ დაწერილი XIV-XVII საუკუნეების ისტორიისათვის, რაც განპირობებული იყო იმით, რომ ეს მონაკვეთი მოიცავს XIV-XVII საუკუნეებში არსებული ყველა ქართული პოლიტიკური ერთეულის სინქრონულ ისტორიას. აღნიშნულის გამო ამ მონაკვეთის თითქმის მთელ ტექსტში ერთმანეთს ერწყმის რამდენიმე მეფის (ქართლის, იმერეთის, კახეთის) და მთავრების (მესხეთის, გურიის, ოდიშისა და აფხაზეთის) შესახებ ცნობები, რის გამოც პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო როგორც ტექსტის მცირე მონაკვეთად დაყოფა და დასათაურება მეფეთა ზეობების მიხედვით, ისე სხვადასხვა მეფეთა სათვალავების შემუშავება.

ამ პერიოდის მეფეთა სათვალავის პრობლემა ვახუშტი ბაგრატიონმა სხვა გზით და სხვა ფორმით გადაწყვიტა, რაზედაც ცალკე ვისაუბრებთ.

კომისიამ მუშაობის მეორე ეტაპზე ფარნავაზიდან (№ 1) გიორგი ბრწყინვალის (№ 67) ჩათვლით მეფეთა ერთიანი სათვალავი მოგვცა, განსხვავებით „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ისტორიული ქრონიკისა და ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ანასეული რედაქციისგან, სადაც წარმართი და ქრისტიანი მეფეების სათვალავი ცალ-ცალკეა წარმოდგენილი.

კომისიამ მოგვცა, აგრეთვე, თანამოსახელე მეფეთა *ჩიგითი* სათვალავი, რომელსაც ტექსტის შესაბამისი თხრობის გასწვრივ არშიებზე მიუჩინა ადგილი. კომისიამ მუშაობის პირველ ეტაპზევე თანამოსახელე მეფეებს უმრავლეს შემთხვევაში ზუსტად მიაჩნა რიგითი სათვალავი, რომელიც იწყება რიგით მეორე თანამოსახელე მეფით (პირველად დასახელებულს შესაბამისი სახელობითი სათვალავი – „ა“ ან „პირველი“ – არ ახლავს).

ამავე ეტაპზე კომისიას გამორჩა ზოგიერთი მეფის, სახელდობრ, მირვან ფარნაჯომის ძის, ფარსმან ქველის, ბაკურ ფარსმანის ძისა და გიორგი ბაგრატის ძის ნომენური სათ-

ვალაგები. მოგვიანებით R ნუსხაში უცნობ კომენტატორებს შეუნიშნავთ ეს ხარვეზი და მირვანისა და ფარსმან ქველის სახელების გასწვრივ არშიაზე მიუწერიათ ნომენური სათვალავი: „მირვან მეორე“ (რომელიც შემდეგ ვილაცას გადაუხაზავს) და „მეორე ფარსმან“. დანარჩენი ნომენური სათვალავები, რომლებიც აღნიშნული ნუსხის არშიებზეა მოთავსებული, დაწერილია ძირითადი ტექსტის ხელით ანუ „მეცნიერ კაცთა“ კომისიას ეკუთვნის. მათი ერთი ნაწილი დაწერილია წითლურით (სინგური) და შესრულებულია ძირითადი ტექსტის წერის პროცესში, მეორე ნაწილი, რომელიც ძირითადი ტექსტის იდენტური შავი მელნითაა დაწერილი, ხელნაწერის დამთავრების შემდეგაა დატანილი.

ამავე ეტაპზე შეცდომაა დაშვებული დავითის სახელის მქონე მეფეთა სათვალავში. დავით დემეტრეს ძეს (საერთო სათვალავით 57-ე) უწერია „მეორე დავით“, როცა ის თანამოსახელეთა შორის ფაქტობრივად მესამეა. ერთ სათვალავად გაერთიანებულია დავით გიორგი-ლაშას ძე და დავით რუსუდანის ძე, ხოლო თანამოსახელე მეფეთა სათვალავი მინიჭებული აქვს მხოლოდ დავით ლაშა-გიორგის ძეს („დ“ – მეოთხე), დავით დიმიტრის ძეც (რიგითი სათვალავით 65-ე) შეცდომით მეოთხე ნომრითაა აღრიცხული; გამორჩენილია 38-ე ბაკურის ნომენური სათვალავი.

მეფეთა ნომენური სათვალავი კომისიის ყურადღების ცენტრში რჩებოდა მუშაობის მეორე ეტაპზეც, რომლის შედეგები ჯანაშვილისეულ ნუსხაშია წარმოდგენილი. ამ უკანასკნელს, როგორც ითქვა, თავში ბევრი ფურცელი აკლია, ამ ხარვეზის შევსებაში, როდესაც საქმე მეფეთა ნომენურ სათვალავს ეხება, ჭალაშვილისეული და მაჩაბლისეული ნუსხები ვერ შეგვეწვეიან. საქმე ისაა, რომ ერაჯ ჭალაშვილმა თავისი დედნიდან ანუ ჯანაშვილისეული ნუსხიდან ძირითადი ტექსტი კი გადმოიწერა, მაგრამ არშიებზე მიწერილი მეფეთა ნომენური სათვალავები არ გადმოუწერია. როდესაც ეს ხელნაწერი ხელში ჩაუვარდა ვახუშტი ბაგრატიონს, ამ უკანასკნელმა ხელნაწერის არშიებზე მეფეთა ნომენური სათვალავები მიაწერა. რადგან ჭალაშვილისეული ნუსხის ეს მინაწერები თვით ჭალაშვილს არ ეკუთვნის, ცხადია, ის არ გამოგვადგება ჯანაშვილისეული ნუსხის დაკარგული ნაწილის მეფეთა ნომენური სათვალავის აღსადგენად. იგივე უნდა ითქვას მაჩაბლისეული ნუსხის შესახებაც (როდესაც გიორგი მაჩაბელი ჭალაშვილისეული ნუსხით სარგებლობდა, ამ უკანასკნელის არშიებზე ვახუშტი ბაგრატიონს უკვე დატანილი ჰქონდა აღნიშნული მინაწერები).

ჯანაშვილისეულ (D) ნუსხაში, შემორჩენილი ტექსტის მიხედვით, მეფეთა ნომენური სათვალავი იწყება ბაკურ დაჩის ძით და მთავრდება გიორგი ბრწყინვალით. მათ შორის რამდენიმე მათგანის (იხ. №1 ცხრილში 35, 44, 49, 54, 60, 67) ნომენური სათვალავის მაჩვენებელი ციფრი ქალაქის დაზიანების გამო (ზოგან მოჭრილია) გამქრალია. მათი აღდგენა შესაძლებელია რუმიანცევისეული ნუსხისა და თვით ჯანაშვილისეული ხელნაწერის დაუზიანებელი ნომენური სათვალავების მონაცემთა გათვალისწინებით (იხ. ცხრილი № 1).

ჯანაშვილისეულ ნუსხაში ყველა ნომენური სათვალავი დაწერილია ძირითადი ტექსტის ხელით ანუ გადამწერს ეკუთვნის.

ჯანაშვილისეული ნუსხის შემორჩენილი ტექსტის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, კომისიამ მუშაობის მეორე ეტაპზე შეიტანა დავით აღმაშენებლის ნომენური სათვალავი („ბ“), დააბუსტა რიგით 65-ე დავით დიმიტრის ძის ნომენური სათვალავი („ე“ (მეხუთე) დავით“). უცდია 57-ე დავით დიმიტრის ძის ნომენურ სათვალავში პირველ ეტაპზე დაშვებული შეცდომის („მეორე მეფე დავით“) გასწორება („დ დავით“), თუმცა არაბუსტად. გამოუსწორებელი დარჩა 38-ე ბაკურისთვის ნომენური სათვალავის მინიჭება. ზემოთქმული კარგად ჩანს აქვე მოყვანილ ცხრილში (№ 1).

ამრიგად, „მეცნიერ კაცთა“ კომისიამ პირველად შუა საუკუნეების ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამართა თანამოსახელე მეფეთა სათვალავი. გარკვეული ხარვეზები, რომელიც თან ახლავს ამ პირველ ცდას, არ აკნინებს მის მნიშვნელობას.

ცხრილი №1

მეფის სახელი	R ნუსხა		Dcm ნუსხები	D ნუსხა
	რიგით სათვალავი	ნომენური სათვალავი	რიგით სათვალავი	ნომენური სათვალავი
ფარნავაზი	1		1	ტექსტობრივი ხარვეზი
საურმაგი	2		2	
მირვანი	3		3	
ფარნაჯომი	4		4	
არშაკი	5		5	
არტაგი	6		6	
ბარტომი	7		7	
მირვანი	8		8	
არშაკი	9	მეორე	9	
ადერკი	10		10	
ბარტომ და ქართამ	11	მეორე ბარტომ	11	
ფარსმან და კაოს	12		12	ტექსტობრივი ხარვეზი
აზორკ და არმაზელ	13		13	
ამოზასპ და დეროკ	14		14	
ფარსმან ქველი და მირდატი	15		15	
ადამი	13		16	
ფარსმანი	17	მესამე	17	
ამაზასპი	18	მეორე	18	
რევი	19		19	
ვაჩე	20		20	
ბაკური	21		21	
მირდატი	22	მეორე	22	
ასფაგური	23		23	
მირიანი	24		24	
ბაქარი	25			
მირდატი	26	მესამე		
ვარაზ-ბაქარი	27			
თრდატი	28			
ფარსმანი	29	მეოთხე		
მირდატი	30	მეოთხე		
არჩილი	31			
მირდატი	32	მეხუთე		
ვახტანგ გორგასალი	33			
დაჩი	34		34	
ბაკური	35	მეორე	35	[ბ]
ფარსმანი	36	მეხუთე	36	ე
ფარსმან სხვად	37	ვ	37	ვ
ბაკური	38		38	
გუარამ კურაპალატი	39		39	
სტეფანოზი	40		40	
ადარნასე	41		41	

სტეფანოზი	42	ბ	42	[ბ]
მირი და ძმა მისი არჩილი	43		43	
არჩილი	44	ბ	44	[ბ]
იოანე და ჯუანშერი	45		45	
აშოტ კურაპალატი	46		46	
ბაგრატ	47		47	
დავით მეფე კურაპალატი (ძე ბაგრატისა)	48		48	
ადარნასე მეფე (ძე დავით კურაპალატისა)	49	ბ	49	[ბ]
კონსტანტინე მეფე (ძე აფხაზთა მეფისა)	50		50	
ბაგრატ (ძე გურგენისა)	51	ბ	51	ბ
გიორგი (ძე ბაგრატისა)	52		52	
ბაგრატ (ძე გიორგისა)	44	მესამე	53	გ
გიორგი (ძე ბაგრატისა)	45	მეორე	54	[ბ]
დავით აღმაშენებელი	46		55	ბ
დიმიტრი (ძე დავით აღმაშენებლისა)	47		56	
დავით (ძე დიმიტრისა)	48	მეორე	57	დ
გიორგი (ძე დიმიტრისა)	49	მესამე	58	გ
თამარი	არ არის მითითებული		59	
ლაშა-გიორგი	60	დ	60	[დ]
რუსუდანი	61		61	
მეფენი დავით და დავით	62	დ	62	დ
დიმიტრი (ძე დავითისა)	63	მეორე	63	ბ
ვახტანგი (ძე დავით იმერელი მეფისა)	64	მეორე	64	ბ
დავით (ძე დიმიტრისა)	65	მეოთხე	65	ე
ვახტანგ (ძე დიმიტრისა)			66	გ
გიორგი ბრწყინვალე			67	[ე]

რა ვითარება გვაქვს ახალი „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებში?

ცნობილია, რომ ახალი „ქართლის ცხოვრების“ საქართველოში გადანერგილი ყველა ხელნაწერი: სხვიტორული (S), დადიანისეული (d), საეკლესიო მუზეუმის (E), ფალავანდიშვილისეული (P), უფრო ზუსტად, მისი 1761 წლის ტექსტი და ამ უკანასკნელში ჩაკერებული ურბნული ხელნაწერის (U) ფრაგმენტი (იხ. გრიგოლია 1954:169-17); (არახამია 2023: 13-24), ბარათაშვილისეული (b) და ნინო დედოფლისეული (N) რუმინანცევისეული ნუსხიდან მომდინარეობს (გრიგოლია 1954).² ამ ნუსხათა ერთ ნაწილში (SdE) მირვან ფარნაჯომის ძის მეფობა, ისე როგორც რუმინანცევისეულში, ცალკე სათაურით გამოყოფილი არაა და, შესაბამისად, არც რიგითი სათვალავია მითითებული. ეს ხარვეზი გამოსწორებულია S_bN ხელნაწერებში. უნდა ითქვას, რომ არც ერთ ზემოთ დასახელებულ ნუსხაში რუმინანცევისეულ ნუსხის მეფეთა სათვალავის თანმიმდევრობაში დაშვებული აღრევა 52-ედან მე-60 მეფემდე სრულად გასწორებული არაა, თუმცა ცალკეულ შემთხვევაში ამის მცდელობა არის (იხ. ცხრილი №2).

მეფეთა რიგი (თანამიმდევრობა და პერსონალური შემადგენლობა) ფარნავაზიდან (პირველი) დავით დიმიტრის ძის (65) ჩათვლით იდენტურია რუმინანცევისეულისგან მომდინარე ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში, მაგრამ აღნიშნული რიგი ბოლოში

განსხვავებულია ჯანაშვილისეული ხელნაწერის მონაცემებისგან – ნუსხათა ერთ ჯგუფში, სახელდობრ, სხვითრულ (S), დადიანისეულ (d), ბარათაშვილისეულ (b) და ფალავან-დიშვილისეულ (p), უფრო ზუსტად, მის 1761 წლის ტექსტში 65-ე მეფის დავით დიმიტრის ძის შემდეგ დასახელებულია სამი მეფე: გიორგი დიმიტრის ძე (გიორგი ბრწყინვალე) 66-ე ნომრით, ვახტანგ დიმიტრის ძე 67-ე ნომრით და კვლავ გიორგი დიმიტრის ძე (გიორგი ბრწყინვალე) ახალი, მაგრამ წინა მეფის იდენტური 67-ე ნომრით. როგორც ვხედავთ, ერთი და იგივე მეფის ზეობა ორჯერ არის ცალკე სათაურით გამოყოფილი – პირველად იქ, სადაც გადმოცემულია მცირეწლოვანის მეფედ დასმა მონღოლთა ყაენის ნებით, მეორედ იქ, სადაც აღნიშნულია მისი დამოუკიდებლად მეფობის დაწყება, მაგრამ ერთსა და იმავე მეფეს სათაურში სხვადასხვა სათვალავი აქვს მინიჭებული, ეს მარტივი შეცდომა, რაც, უნდა ვიფიქროთ, აღნიშნულ ნუსხათა პროტოგრაფიდან იღებს სათავეს, დაუკვირვებლობის შედეგია.

მეფეთა სათვალავი ვახუშტი ბაგრატიონთან. მეფეთა სათვალავის საკითხში ქართველი მემატიანეების გამოცდილება აითვისა და კიდევ უფრო გაამდიდრა ვახუშტი ბაგრატიონმა. ცნობილია, რომ ვახუშტი კარგად იცნობდა „მეცნიერ კაცთა“ კომისიის ნაშრომს ჯანაშვილისეული ნუსხის მეშვეობით, იცნობდა, აგრეთვე, ჭალაშვილისეულ ნუსხას, სადაც ნაწილი თავსა და შუა ადგილიდან ბოლომდე „მეცნიერ კაცთა“ კომისიის ტექსტითაა წარმოდგენილი, დანარჩენი კი – ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერის მოზრდილი ფრაგმენტით (გრიგოლია 1954: 112,146); (ყაუხჩიშვილი 1973: 024-036).

ვახუშტიმ გაიზიარა „მეცნიერ კაცთა“ კომისიის თვალსაზრისი ფარნავაზიდან გიორგი ბრწყინვალის ჩათვლით მეფეთა ერთიანი სათვალავის შესახებ, ისევე როგორც ტექსტის დაყოფა მეფეთა ზეობების მიხედვით და დასათაურებების პრინციპი. ამავე დროს მან გარკვეული კორექტივი შეიტანა კომისიის მიერ წარმოდგენილ მეფეთა რიგში, სახელდობრ, კომისიის 49-ე მეფის ადარნასესა და 50-ე კონსტანტინეს შორის მან კომისიის მიერ შემოთავაზებულ მეფეთა საერთო რაოდენობა გაზარდა ოთხი ახალი მეფით. სახელდობრ, კომისიის 49-ე ადარნასესა და 50-ე კონსტანტინეს შორის 50-ე სათვალავით მოაქცია სუმბატი, კომისიის 50-ე კონსტანტინესა და 51-ე ბაგრატ გურგენის ძეს შორის 52-ე სათვალავით შეიყვანა ბაგრატ ანუ დავით რეგვენი და 53-ე ნომრით გურგენ ქართველთა მეფე; და ბოლოს კომისიის 65-ე დავით დიმიტრის ძესა და 66-ე ვახტანგ დიმიტრის ძეს შორის 70-ე სათვალავით მოაქცია გიორგი დავითის ძე. ამან, ცხადია, მოგვცა განსხვავება კომისიისა და ვახუშტისეულ მეფეთა სათვალავებში. ეს დეტალები ნაჩვენებია ქვემოთ მოყვანილ ცხრილში.

ცხრილი № 3.

მეფე	სათვალავი	
	კომისია	ვახუშტი
ადარნასე ძე დავით კურაპალატისა	49	49
სუმბატი	არ არის	50
კონსტანტინე ძე აფხაზთა მეფისა	50	51
ბაგრატ ანუ დავით რეგვენი	არ არის	52
გურგენი	არ არის	53
ბაგრატ ძე გურგენისა	51	54
გიორგი ძე ბაგრატისა	52	55
ბაგრატ ძე გიორგისა	53	56
გიორგი	54	57
დავით აღმაშენებელი	55	58
დიმიტრი	56	59

დავითი	57	60
გიორგი	58	61
თამარი	59	62
ლაშა გიორგი	60	63
რუსუდანი	61	64
დავითი და ნარინ დავითი	62	65
დიმიტრი	63	66
ვახტანგ დავით ნარინის ძე	64	67
დავით დიმიტრის ძე	65	68
ვახტანგ დიმიტრის ძე	66	69
გიორგი დავითის ძე	არ არის	70
გიორგი დიმიტრის ძე	67	71

ახალ „ქართლის ცხოვრებას“, როგორც ითქვა, გიორგი ბრწყინვალის შემდგომი ხანის ანუ XIV-XVII საუკუნეების ისტორიისათვის მეფეთა სათვალავი არ გააჩნია და ეს ვერც მოხერხდებოდა ამ პერიოდის ყველა ქართული პოლიტიკური ერთეულის ისტორიის სინქრონულობის გამო. ეს საკითხი სხვაგვარ საფუძველზე გადაწყვიტა ვახუშტი ბაგრატიონმა, რომელმაც პოლიტიკური დაშლილობის ამ ეპოქისათვის სამი ქართული სამეფოსა და სამცხე-საათაბაგოს ისტორია ცალ-ცალკე აღწერა და მეფეთა და მთავართა სათვალავებიც, შესაბამისად, ცალ-ცალკე შეადგინა. აღნიშნული საკითხი მან საქართველოს პოლიტიკური დაშლის დროისა და ვითარების შესახებ საკუთარი კონცეფციის შესაბამისად გაიაზრა. მისი შეხედულებით, კახეთის სამეფო ცალკე პოლიტიკურ ერთეულად 1469 წელს ჩამოყალიბდა და კახეთის მეფეთა ცალკე სათვალავსაც ამ დროიდან პირველი მეფე დავითით იწყებს (მოჰყავს 1744 წლამდე, რომელ წელზედაც ამთავრებს თხრობას) (ყაუხჩიშვილი 1973: 568-625); სამცხე-საათაბაგოს ცალკე სამთავროდ გამოყოფას 1465 წლით ათარიღებს და მთავართა სათვალავსაც აქედან იწყებს (ყაუხჩიშვილი 1973: 703-739); იმერეთის სამეფოს, როგორც დამოუკიდებელი ერთეულის, ისტორია, ვახუშტი ბაგრატიონის აზრით, დავით ნარინის გამეფებით (1259 წ. მისივე აზრით) დაიწყო და იმერეთის მეფეთა სათვალავსაც ამ უკანასკნელი იწყებს (ყაუხჩიშვილი 1973: 800-882). მას დასავლეთ საქართველოს სამთავროების (ოდიში, გურია, აფხაზეთი) ისტორია ცალ-ცალკე არ დაუწერია და, შესაბამისად, არც მათი მთავრების სათვალავი მოუცია.

ვახუშტი ბაგრატიონმა, თავისი კონცეფციის კვალობაზე, ერთიანობის ხანის მეფეთა სათვალავი, რომელიც „მეცნიერ კაცთა“ კომისიამ გიორგი ბრწყინვალეზე შეწყვიტა, 1469 წლამდე გააგრძელა და ასეთი სახით მოგვცა:

ო^ბ (72) დავით გიორგის ძე
 ო^გ (73) ბაგრატ დავითის ძე
 ო^დ (74) გიორგი ბაგრატის ძე
 ო^ე (75) კონსტანტინე
 ო^ვ (76) ალექსანდრე
 ო^ზ (77) ვახტანგი
 ო^ც (78) გიორგი

ვახუშტის შეხედულებით, 78-ე მეფე გიორგი იყო ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე, რომელიც, მისივე ქრონოლოგიით, გარდაიცვალა 1469 წელს.

აღსანიშნავია, რომ ვახუშტი დაშლილობის ხანის ქართლის მეფეთა სათვალავს ცალკე არ გვაძლევს, როგორც იმერეთის და კახეთის მეფეების შემთხვევაში, არამედ მათი (ქართლის მეფეების) სათვალავით აგრძელებს ერთიანი საქართველოს მეფეების რიგს, რაშიც კარგად ჩანს ვახუშტის თვალსაზრისი, რომლის თანახმად ერთიანი საქართველოს

მეფეების უშუალო პოლიტიკური მემკვიდრეები ქართლის (ან გაერთიანებული ქართლ-იმერეთის თუ ქართლ-კახეთის) მეფეები იყვნენ.

ვახუშტი ბაგრატიონმა კახეთის სამეფოს ისტორიას შესავლის სახით წაუმძღვარა კახეთისა და ჰერეთის მოკლე ისტორია და იქვე მოგვცა კახეთის მთავართა, ქორიკოზთა და მეფეთა სათვალავი 787 წლიდან 1104 წლამდე (ყაუხჩიშვილი 1973: 557-563). მანვე იმერეთის სამეფოს ისტორიისთვის წინ დართულ ისტორიულ მიმოხილვაში წარმოადგინა ეგრისის პოლიტიკური მემკვიდრის, აფხაზეთის მეფეთა რიგი და სათვალავი 786 წლიდან 985 წლამდე (როდესაც, მისი ქრონოლოგიით, აფხაზეთის ტახტი დაიკავა ბაგრატ გურგენის ძე ბაგრატიონმა) (ყაუხჩიშვილი 1973: 796-800).

საყურადღებოა ვახუშტის მიდგომა თანამოსახელე მეფეთა ნუმერაციის მიმართ. ფაქტია, რომ მას ერთიანობის ხანის თანამოსახელე მეფეთა სათვალავი არ მოუცია, მაგრამ მისი კვალი აშკარად ჩანს პოლიტიკური დაშლილობის ხანის მეფე-მთავრების შესახებ თხრობაში. ამ მხრივ, თავისებურებით გამოირჩევა ქართლის თანამოსახელე მეფეთა ნუმერაცია, რომელიც ითვალისწინებს ერთიანობის ხანის საქართველოს თანამოსახელე მეფეთა საერთო რაოდენობას. ასე მაგალითად, ქართლის მეფე დავითი, რომელიც ამ პოლიტიკური ერთეულის რიგით მეორე მეფეა და ამ რანგში სეხნია წინამორბედი არ ჰყავს, ვახუშტის მიხედვით, არის „დავით 3“ (მე-8) (ყაუხჩიშვილი 1973: 392), მისი მომდევნო გიორგი – „გიორგი თ“ (მე-9) (ყაუხჩიშვილი 1973: 399), ვახტანგი (შაჰნავაზი) – „ვახტანგ ე“ (მე-5). აღნიშნული მეფეების ნომენური სათვალავი გასაგები ხდება მხოლოდ მაშინ, თუ თითოეული მათგანის თანამოსახელე მეფეების ათვლას დავიწყებთ ერთიანობის ხანის მეფეებიდან, სადაც ვახუშტი ასახელებს დავითის სახელის მატარებელ შვიდ მეფეს, გიორგის სახელის მქონე რვა მეფეს, ვახტანგად სახელდებულ ოთხ მეფეს (თუმცა არც ერთ მათგანს ნომენური სათვალავი არა აქვს).

ასე რომ, ვახუშტისთან ერთიანია არა მარტო ერთიანობის ხანის საქართველოსა და ქართლის მეფეთა რიგითი სათვალავი, არამედ თანამოსახელეთა სათვალავიც, რაც ვახუშტის ზემოთ აღნიშნული ისტორიული კონცეფციის გამოვლინებაა.

ვახუშტისთან მოცემულია კახეთის მეფეებს შორის ალექსანდრეს, დავითის, თეიმურაზის, კოსტანტინეს სახელის მქონეთა ნომენური სათვალავები, თუმცა გამოტოვებულია პირველად დასახელებული დავითისა და კოსტანტინესთვის მოსალოდნელი ნომერი „ა“; სათვალავი არა აქვს გიორგის სახელის მქონე ორ მეფეს (ყაუხჩიშვილი 1973: 567, 569).

იმერეთის მეფეებს შორის ნომენური სათვალავი აქვს ალექსანდრედ სახელდებულთაგან (სულ ხუთი) მხოლოდ ორს – რიგით მესამეს და მეხუთეს: „იდ. მეფე ალექსანდრე გ“, „კა. მეფე ალექსანდრე ე“ (ყაუხჩიშვილი 1973: 829, 882), გიორგის სახელის მქონე ექვსიდან მხოლოდ ბოლო მეექვსეს: „კ. მეფე გიორგი ვ“ (ყაუხჩიშვილი 1973: 870).

ვახუშტიმ სამცხე-საათაბაგოს თანამოსახელე მთავრების (ჯაყელები) სათვალავიც მოგვცა. ის ამ შემთხვევაში ათვლას იწყებს „ერთმეფობის“ ხანიდან, როდესაც ჯაყელები, ვახუშტის სიტყვებით, „მეფის მორჩილებასა შინა“ იყვნენ. მთავრებს შორის დასახელებულია ოთხი ყვარყვარე, ამათგან რიგით მესამის ნომენური სათვალავია მეოთხე („ზ. ყუარყუარე დ“), რიგით მესამისა კი მეხუთე („თ. ყურყუარე ე“) (ყაუხჩიშვილი 1973: 711, 718); იგივე ვითარებაა სხვა შემთხვევაშიც, როდესაც ბექას სახელის მქონე ერთადერთ მთავარს წარმოგვიდგენს როგორც ბექა მესამეს (ყაუხჩიშვილი 1973: 726). ასეთი აცდენა მთავართა რიგში დასახელებულ თანამოსახელეთა რაოდენობასა და ნომენურ სათვალავებს შორის აიხსნება იმით, რომ ვახუშტი ერთმეფობის დროისა და განცალკევების ხანის თანამოსახელე ათაბაგთა (ჯაყელთა) ერთიან სათვალავს იძლევა. ამას მოწმობს შემდეგი გარემოება: დამოუკიდებელი სამთავროს ისტორიას ვახუშტიმ შესავლის სახით წინ დაურთო საათაბაგოს წარსულის, მათ შორის, ჯაყელების მოღვაწეობის მოკლე მიმოხილვა, სადაც მოხსენიებულია სამთავროს წინა დროის მოღვაწე ყვარყვარე ბექას ძე, აგრეთვე,

ბექა სარგისის ძე და ბექა ყუარყუარეს ძე (ყაუხჩიშვილი 1973: 701-702). სწორედ ჯაყელთა გვარის ამ წარმომადგენლებს ითვალისწინებს ვახუშტი მთავრებს შორის ყუარყუარესა და ბექას სახელის მატარებელთა ნომენური სათვალავების შედგენისას. გაუგებრობა, რაც ერთი შეხედვით იქმნება, გამომწვეულია იმით, რომ ვახუშტისთან ყველა თანამოსახელეს სათვალავი არ ახლავს, თუმცა სადაც ის დასმულია, უმეტესწილად, ზუსტი დაანგარიშების შედეგია.

ვახუშტისეული მეფეთა სათვალავი და ზაქარია მღვდელი. ვახუშტის მეფეთა სათვალავის გავლენით 1798-1800 წლებში ზაქარია მღვდელმა გარკვეული ცვლილება შეიტანა თვით მის მიერვე 1761 წელს გადაწერილ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერში, რომელსაც დღეს ფალავანდიშვილისეული ნუსხის სახელწოდებით ვიცნობთ. ამ ეტაპზე გადამწერს შეუსრულებია სხვა სამუშაოც, სახელდობრ, მეფეთა სათვალავი გიორგი ბრწყინვალის ჩათვლით ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ შემუშავებულ მეფეთა სათვალავთან შეუთანხმებია. ამის თაობაზე ზაქარია მღვდელი თავის ანდერძ-მინაწერში აღნიშნავს, რომ ამ „ბრწყინვალის მეფის გიორგის შემდგომად ვახუშტი დასწერს მეფე დავითს, ამ გიორგის მეფის ძეს, სამოცდაათსამეტედ მეფედ, რომელსაც აქამომდე ვათანგმაე“ (არახამია 2019: 265). ვახუშტის ავტოგრაფსა და, შესაბამისად, გამოცემაში, დავით გიორგი ბრწყინვალის ძის რიგითი სათვალავია 72-ე და არა 73-ე (ყაუხჩიშვილი 1973: 260). ვერ ვიტყვით, რომ მას ვახუშტის აზრი არასწორად აქვს მოყვანილი. როგორც ჩანს, ზაქარია მღვდელი სარგებლობდა არა ვახუშტის ავტოგრაფით, არამედ თხზულების ისეთი ნუსხით, სადაც მეფეთა სათვალავი ვახუშტის ავტოგრაფისგან განსხვავებით ერთით მეტობდა. ასეთი ვერსია რომ არსებობდა, ამას მოწმობს დღემდე მოღწეული ვახუშტის თხზულების ერთ-ერთი პირი, დაცული საქართველოს ცენტრალურ არქივში (ყაუხჩიშვილი 1973: 020), სადაც ზემოთ აღნიშნული მეტობა გვაქვს.

კონკრეტულად რაში გამოიხატა ზაქარია მღვდლის სიტყვები „აქამომდე ვათანგმაე“? ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს შემდეგი გარემოება: ზაქარია მღვდლის მიერ შექმნილ ხელნაწერში (ფალავანდიშვილისეული) მეფეთა სათვალავში რიგითობის აღმნიშვნელი რიცხვები გადაკეთებულია დაწყებული 50-ე მეფიდან (კონსტანტინე ძე აფხაზთა მეფისა) გიორგი ბრწყინვალის ჩათვლით. აღნიშნული სწორებები ცხადყოფს, თუ როგორ წარმოედგინა გადამწერს ეს რიცხვები თავიდან. შედარება უჩვენებს, რომ თავდაპირველად გადამწერი მისდევდა ახალი „ქართლის ცხოვრების“ რუმინაცივისეულ და მისგან მომდინარე სხვა ხელნაწერებში წარმოდგენილ სათვალავს მეფე ფარნავაზიდან გიორგი ბრწყინვალის ჩათვლით და მეტ-ნაკლები განსხვავებით იმეორებდა იმ შეცდომებს, რაც რიგითობის თანამიმდევრობის დარღვევაში გამოიხატება.

ზაქარია მღვდელი პირველ ეტაპზე კონსტანტინე მეფის შემდეგ ცალკე სათაურით გამოყოფს ბაგრატ გურგენის ძის (ბაგრატ III-ის) მეფობას, მოგვიანებით კი ადარნასეს მეფობის შესახებ თხრობაში, იმ ადგილის გასწვრივ, რომელიც დავით მაგისტროსის გარდაცვალებას იუწყება, მარჯვენა არშიაზე წერს: „მეორმოცდამეათე მეფე სუმბატ“. ოდნავ ქვემოთ თავდაპირველ ტექსტში წერია: „გარდაიცვალა სუმბატ მეფე კურაპალატი, ძე ადარნასე მეფისა და ძმა დავით მეფისა ქკსა როჴ და დაუტევნა ძენი ორნი ბაგრატ რეგვინი...“ (P106r). მოგვიანებით „ბაგრატ“ სახელს სტრიქონს ზემოდან უმატებს „ანუ დ(ავი)თ“, ხოლო მის გასწვრივ მარჯვენა არშიაზე წერს: „მეორმოცდაათერთმეტე მეფე ბაგრატ ანუ დავით რეგუენი“ (P106r).

როგორც ვხედავთ, მეორე ეტაპზე გადამწერს მეფეთა რიგში შემოჰყავს ორი ახალი მეფე, ამავე დროს, ბაგრატ რეგვენის მეორე სახელად დავითს მიიჩნევს. ამ ცვლილების წყარო, როგორც შედარება ცხადყოფს, ვახუშტი ბაგრატიონის თხზულებაა, სადაც ახალი „ქართლის ცხოვრებისგან“ განსხვავებით, მეფეთა რიგში შეყვანილია სუმბატი, რომელსაც სამი წლით კონსტანტინე აფხაზთა მეფის ძე ჩაენაცვლა, სუმბატის მეორედ მეფობის

შემდეგ კი „ძე სუმბატისა დავით ანუ ბაგრატ რეგვენი“ (ყაუხჩიშვილი 1973: 134-136). ზაქარია მღვდელმა ბაგრატ რეგვენის მეორე სახელიც („ანუ დავით“) ვახუშტის გავლენით ჩაუმატა პირვანდელ ტექსტში. ვახუშტის გავლენის შედეგია ის შესწორებებიც, რაც მან მეფეთა სათვალავის პირვანდელ ვარიანტში შეიტანა: ბაგრატ მესამის შემდგომი მეფეების რიგითი ნომრები გიორგი ბრწყინვალემდე ვახუშტისას დაამთხვია.

აშკარაა, რომ ზაქარია მღვდლის სიტყვებში: „ამ ბრწყინვალის მეფის გიორგის შემდგომად ვახუშტი[...] აქამომდე ვათანჯმავ“ ზემოთ მოტანილი შესწორებები იგულისხმება, რაც ხელნაწერზე მუშაობის მეორე ეტაპზე (1798-1800 წწ.) გააკეთა.

როგორც ვხედავთ, ზაქარია მღვდელმა სცადა თავისი ხელნაწერის მეფეთა სათვალავი ვახუშტისეულთან შეეთანხმებინა, მაგრამ არც თუ წარმატებით.

ზაქარიამ გამოტოვა ვახუშტისეული გურგენი და გიორგი დავითის ძე (გიორგი „მცირე“). გაუთვალისწინებელი დარჩა ის, რომ ვახუშტის გიორგი დიმიტრი ძე არც ორი სათაურით და არც ორი სხვადასხვა ნომრით არ ჰყავს აღრიცხული და უშვებს ნომრების დუბლირებას: ერთი და იმავე ნომრის (51) აძლევს კონსტანტინე აფხაზთა მეფის ძესა და ბაგრატს ანუ დავით რეგვენს, აგრეთვე, ბაგრატ გიორგის ძესა და გიორგი ბაგრატის ძეს (58). უშვებს სხვა ტიპის შეცდომებსაც: ბაგრატ გურგენის ძეს აღრიცხავს 53-ე ნომრით, ხოლო მის მომდევნო გიორგი ბაგრატის ძეს 56-ედ.

ზაქარია მღვდლის აღნიშნულ სქემას ითვალისწინებს *ნინოსეუდიდან მომდინარე ნუსხები*. მკითხველს შევახსენებთ, რომ საკუთრივ ნინო დედოფლისეულ ხელნაწერს ჩვენამდე არ მოუღწევია. მოღწეულია მისი სამი პირი (ვრცლად იხ.: გრიგოლია 1954: 185-193). აქედან ჩვენ ვეყრდნობით S-5314 ხელნაწერს, სადაც დედნისეული ტექსტი უკეთ არის დაცული, ვიდრე სხვა ნუსხებში. აღნიშნულ ხელნაწერში წარმოდგენილი ტექსტი ჰიბრიდული ხასიათისაა, რითაც ის განსხვავდება ახალი „ქართლის ცხოვრების“ დანარჩენი ხელნაწერებისაგან: ტექსტი დასაწყისიდან დავით VIII-ის მეფობის აღწერამდე ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ფალავანდიშვილისეული ნუსხის გვიანდელი (1798-1800 წწ.) ვერსიის იდენტურია, აღნიშნული ადგილიდან ბოლომდე გადმოწერილია ვახუშტი ბაგრაციონის ნაშრომიდან (გრიგოლია 1954: 188).

აღნიშნული ნუსხისა და ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ყველა სხვა ნუსხის მეფეთა რიგი და სათვალავი იდენტურია 49-ე ადარნასეს ჩათვლით. ამის შემდეგ აღნიშნული ნუსხის მეფეთა რიგი და სათვალავი მისდევს მხოლოდ ფალავანდიშვილისეულის გვიანდელ ვერსიას, მაგრამ ასწორებს ამ უკანასკნელში არსებულ დუბლირებას კონსტანტინესა და ბაგრატ ანუ დავით რეგვენის სათვალავში, თუმცა სხვა უზუსტობებს მექანიკურად იმეორებს (იხ. ცხრილი № 4).

49-ე ადარნასედან მოკიდებული დავით დიმიტრის ძის ჩათვლით S-5314 -ის მეფეთა რიგი და სათვალავი ფალავანდიშვილისეულისას ემთხვევა. დავით დიმიტრის ძიდან მოკიდებული მისი ტექსტი, როგორც ითქვა, ვახუშტის ნაშრომიდანაა გადმოწერილი და, ცხადია, მეფეთა რიგიც ვახუშტიშვილისეულს მისდევს და შორდება ფალავანდიშვილისეულს, მაგრამ სათვალავით ახალ „ქართლის ცხოვრებას“ აგრძელებს.

ზემოთქმული კარგად ჩანს აქვე მოყვანილი ცხრილში (№ 4), სადაც პარალელურად მოტანილია ცალკე ვახუშტისეული და ცალკე ზაქარია მღვდლისა და ნინო დედოფლისეული ვერსიის მეფეთა რიგები და სათვალავები, სადაც P² აღნიშნავს ფალავანდიშვილისეულ ნუსხაში ზაქარია მღვდლის მიერ 1798-1800 წლებში შეტანილ ცვლილებებს, N კი – S-5314 ხელნაწერს:

ცხრილი № 4

ვახუშტი ბაგრატიონი		P ² , N	P ²	N
მეფე	სათ- ვა- ლაჰი	მეფე	სათ- ვა- ლაჰი	სათ- ვა- ლაჰი
ადარნასე	49	ადარნასე	49	49
სუმბატი	50	სუმბატი	50	50
კოსტანტინე	51	კოსტანტინე	51	51
ბაგრატ ანუ დავით რეგვენი	52	ბაგრატ ანუ დავით რეგვენი	51	52
გურგენი	53	არ არის	-	-
ბაგრატ ძე გურგენისა	54	ბაგრატ ძე გურგენისა	53	53
გიორგი ძე ბაგრატისა	55	გიორგი ძე ბაგრატისა	56	57
ბაგრატ ძე გიორგისა	56	ბაგრატ ძე გიორგისა	58	57
გიორგი ძე ბაგრატისა	57	გიორგი ძე ბაგრატისა	58	58
დავით აღმაშენებელი	58	დავით აღმაშენებელი	59	59
დიმიტრი ძე დავითისა	59	დიმიტრი ძე დავითისა	60	60
დავით ძე დიმიტრისა	60	დავით ძე დიმიტრისა	61	61
გიორგი ძე დიმიტრისა	61	გიორგი ძე დიმიტრისა	62	62
თამარი	62	თამარი	63	63
გიორგი ლაშა	63	გიორგი ლაშა	64	64
რუსუდანი	64	რუსუდანი	65	65
დავით გიორგის ძე, დავით რუსუ- დანის ძე	65	დავით გიორგის ძე, დავით რუსუ- დანის ძე	66	66
დიმიტრი ძე დავითისა (თავდა- დებული)	66	დიმიტრი ძე დავითისა (თავდა- დებული)	67	67
ვახტანგ ძე დავით ნარინისა	67	ვახტანგ ძე დავით ნარინისა	68	68
დავით ძე დიმიტრისა	68	დავით ძე დიმიტრისა	69	69
ვახტანგ ძე დიმიტრისა	69	გიორგი ძე დიმიტრისა (ბრწყინ- ვალე)	70	70
გიორგი ძე დავითისა („მცრე“)	70	ვახტანგ ძე დიმიტრისა	71	71
გიორგი ძე დიმიტრისა (ბრწყინ- ვალე)	71	გიორგი ძე დიმიტრისა (ბრწყინ- ვალე)	72	72

ჯანაშვილისეული ნუსხის უცნობი კომენტატორი და მეფეთა სათვალავი. როგორც ითქვა, ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ყველა რედაქციაში მეფეთა სათვალავი მთავრდება გიორგი ბრწყინვალით და ის არ გავრცელებულა XIV-XVII საუკუნეების ისტორიის მომთხრობ ნაწილზე. ეს გარემოება, როგორც ჩანს, ნაკლად აღიქმებოდა მკითხველთა თვალში. მისი გამოსწორება უცდია ჯანაშვილისეული ნუსხის უცნობ კომენტატორს, რომელსაც ზოგან სათაური შუტანია (გრიგოლია 1954: 146), მასვე ხელნაწერის არშიაზე გაუგრძელებია გიორგი ბრწყინვალეზე შეწყვეტილი მეფეთა სათვალავი. აღნიშნული ნუსხის ბოლონაკლებობის გამო შემონახულია გიორგი ბრწყინვალის შემდგომი 14 მეფის სათვალავი (არახამია 2020: 3, 8, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 30). აღსანიშნავია, რომ სათვალავი ეხება მხოლოდ ქართლის მეფეებს. კომენტატორი, რომელსაც აღნიშნული სათვალავი ეკუთვნის, ერთიანი საქართველოს მეფეების პირდაპირ მემკვიდრეებად ქართლის, უფრო ზუსტად, თბილისის ტახტზე მჯდომი მეფეები მიაჩნია. ამ თვალსაზრისს ავითარებს ვახუშტი ბაგრატიონი, თუმცა ჯანაშვილისეული ნუსხის კომენტატორზე ვახუშტის თხზულების გავლენა არ ჩანს; კომენტატორი იზიარებს „მეცნიერ კაცთა“ კომისიის მიერ გიორგი ბრწყინვალისთვის მინიჭებულ სათვალავს (67-ე) და აქედან აგრძელებს შემდეგი მეფეების რიგს. ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით კი გიორგი ბრწყინვალე რიგით 71-ე მეფეა. ასე რომ, კომენტატორისთვის ვახუშტის თხზულებაში გატარებული ეს თვალსაზრისი უცნობია.

ზემოთქმული საფუძველს გვაძლევს განვაცხადოთ, რომ „მეცნიერ კაცთა“ კომისიამ,

განსხვავებით წინამორბედი ისტორიკოსებისგან, ქართველ მეფეთა ერთიანი სათვალავი მოგვცა განურჩევლად სარწმუნოებრივი და დინასტიური კუთვნილებისა ქართლის პირველი მეფე ფანავაზიდან (ძვ. წ. III ს.) გიორგი ბრწყინვალის (1318-1346) ჩათვლით. ეს იყო მნიშვნელოვანი კორექტივი, რაც კომისიამ წინამორბედი ისტორიკოსების („მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ისტორიული ქრონიკა, ძველი „ქართლის ცხოვრება“) მიდგომაში შეიტანა, რაც გამოიხატებოდა სათვალავის შედგენაში ცალკე წარმართი და ცალკე ქრისტიანი მეფეებისთვის ან კიდევ ცალკე ბაგრატიონთა დინასტიისათვის.

იმავე კომისიამ პირველად სცადა თანამოსახელე მეფეთა სათვალავის შემუშავებაც.

მან მეფეთა სათვალავი მეფეთა ზეობების მიხედვით გამოყოფილი მცირე მონაკვეთების სათაურების შემადგენელ კომპონენტად აქცია და ტექსტის შიგნით შეიტანა, ხოლო თანამოსახელე მეფეთა ნუმერაცია გვერდითა არშიებზე გაიტანა.

ვახუშტი ბაგრატიონმა კრიტიკულად აითვისა და კიდევ უფრო დახვეწა „მეცნიერ კაცთა“ კომისიის ნააზრევი. მან გარკვეული კორექტივი შეიტანა კომისიის მიერ შემუშავებულ მეფეთა რიგში, რომელიც რამდენიმე გვირგვინოსნით შეავსო.

ვახუშტი ბაგრატიონმა პირველმა შემუშავა პოლიტიკური დაშლილობის ხანის ქართველ მეფე-მთავართა სათვალავები, რაც მიუღწეველი დარჩა „მეცნიერ კაცთა“ კომისიისათვის. ვახუშტი ბაგრატიონმა ეს საკითხი გადაჭრა აღნიშნული პერიოდის ქართული პოლიტიკური ერთეულების ისტორიის ცალ-ცალკე წარმოდგენით, რამაც მას საშუალება მისცა ამ ერთეულების მმართველთა რიგი და ნუმერაცია ცალ-ცალკე შემუშავებინა. აღსანიშნავია, რომ მან ერთიანობის ხანის მეფეთა სათვალავი პოლიტიკური დაშლილობის ხანის (მისი ქრონოლოგიით, 1469 წლიდან თავის დრომდე, 1744 წლამდე) ქართლის მეფეებით გააგრძელა. ამავე დროს, ცალ-ცალკე მოგვცა კახეთის მეფეების (1469 წლიდან), იმერეთის მეფეების (მისი ქრონოლოგიით 1259 წლიდან დავით-ნარინის ქუთაისში დამკვიდრების დროიდან), აგრეთვე, სამცხის ათაბაგების, ჯაყელების (1463/1465 წლიდან) სათვალავები.

შენიშვნები

- ¹ აქ იგულისხმება ფალავანდიშვილისეული ნუსხის 1761 წელი გადანერილ ტექსტში წარმოდგენილი სათვალავი, რომელშიც, ვახუშტის გავლენით, მნიშვნელოვანი კორექტივი შევიდა 1798-1800 წლებში (იხ. ქვემოთ).
- ² ჯანაშვილისეული ნუსხა, რომელიც შექმნიდან მოკლე ხანში ვახტანგ VI-ის ამაღლასთან ერთად საზღვარგარეთ, მოსკოვის ქართველთა კოლონიაში აღმოჩნდა, XVIII საუკუნე საქართველოში მოღვაწე მწიგნობრებისთვის უცნობი დარჩა, მათთვის ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების“ ერთადერთ დედანს რუმინანცვისეული ხელნაწერი წარმოადგენდა. ამიტომ ჯანაშვილისეული ხელნაწერის გამართული სათვალავი ვერ აისახა საქართველოში გადანერილ ზემოთ აღნიშნულ ხელნაწერებში.

დამოწმებანი

არახამია 2017: ახალი „ქახთლის ცხოვრება“. ვახტანგისეული ხედაქცია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. არახამიამ. ტ. I. თბილისი.

არახამია 2019: ახალი „ქახთლის ცხოვრება“. ვახტანგისეული ხედაქცია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. არახამიამ. ტ. II. თბილისი.

არახამია 2020: ახალი „ქახთლის ცხოვრება“. ვახტანგისეული ხედაქცია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. არახამიამ. ტ. III. . თბილისი.

არახამია 2023: გ. არახამია. ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ურბნული ხელნაწერის ფრაგმენტის შესწავლისათვის, თამაზ ბეჰაძის სახელობის ქართველოლოგიის ინსტიტუტი, საქართველოს უნივერსიტეტი, საქართველო და კავკასია, წახსუდი, აწმყო, მომავალი, I საერთაშორისო კონფერენცია. თბილისი.

გრიგოლია 1954: კ. გრიგოლია. ახალი ქახთლის ცხოვრება, თბილისი.

ყაუხჩიშვილი 1973: ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქახთლის ცხოვრება, ტ. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი.

LIST OF KINGS IN THE 18th CENTURY GEORGIAN HISTORIOGRAPHY

Goneli Arakhamia

The University of Georgia,
Tamaz Beradze Institute of Georgian Studies
goneli.araxamia@gmail.com

The issue of listing, or numbering of kings, which was of interest of Georgian chroniclers right from the outset, became even more crucial for Georgian historiography of the 18th century, as demonstrated by the ideas of the "Learned Men" Commission, Vakhushti Bagrationi, and other authors. The results of the study show that, unlike previous historians, the "Learned Men" Commission provided a single list of Georgian kings regardless of their religious and dynastic affiliation, from the first King of Kartli Parnavaz (3rd century B. C.) to George V the Brilliant (1318-1346). The same Commission was the first to attempt and give the numbering of the kings with the same names. The Commission included a list of kings under the headings of small sections divided by their reigning periods, and numbered the kings of the same name on the side margins.

Vakhushti Bagrationi critically studied and refined the conclusions of the "Learned Men" Commission. He made some corrections to the order of the kings developed by the Commission and supplemented it with several rulers. He was also the first to develop the numbering of Georgian kings and princes during the period of political disintegration of the country what the "Learned Men" Commission could not achieve. Vakhushti Bagrationi solved this issue by presenting the histories of Georgian political units of the above-mentioned period separately what allowed him to give the orders and numberings of the rulers of such units separately. Remarkably, his list of kings from the era of unity was continued by the kings of Kartli of the era of political disintegration (from 1469 to his time, 1744, by his chronology). At the same time, he gave separate numberings of the kings of Kakheti (from 1469) and Imereti (by his chronology, from the time David VI Narin established himself in Kutaisi in 1259), as well as the feudal house of Jaqeli, the Atabags of Samtskhe (from 1463/1465). The above legacy of Georgian historians of the 18th century has made a certain contribution to the development of scientific historiography.